

Fra noaidien verden til forskerens

HOËM, ANTON:

*Fra noaidiens verden til forskerens.
Misjon, kunnskap og modernisering i
sameland 1715–2007.*

Oslo, Institutt for sammenlignende
kulturforskning: Novus forlag. 2007. 531 s.

Árvvoštalli:

JAN HENRY KESKITALO

Sámi allaskuvla

Vuot lea ođđa girji almmuhuvvon Anton Hoëma gieđas. Girji lea boadus dutkanprošeavttas mii lea bistán mán̄ga logijagi. Dutki álgojurdda prošeavttain lei čalmustahttit Unjárgga Stuuravuona árgabeaivvi 1800–1900-jahkečuđiid molsašumis. Muhto nugo Hoëm ieš čilge, barggadettiin fáttáin son dan rievdadii Unjárgga giełdda skuvlavázzimii ja servodatrievdamii. Girječálli almmuha dehálažžan čilget sihke servodat- ja skuvlarievdamas.

Son lea ieš riegádan ja bajásšaddan mán̄ggakultuvrralaš birrašis. Dát lea sutnje addán sihke ipmárdusa ja lagasvuođa dáid áššiide. Son lea oahpis dilálašvuhtii gos rievdan leamaš mihtilmas ja dábalut go ráfi ja rievdda-keahtesvuoh̄ta. Su mielas skuvlla ja servodaga ovttasdoaimmama čielgga-deapmi lea mávssolaš. Dan dihtii berre čielggadit skuvlla doaimma mearkkašumi dakkár ovttasdoaimmamis. Su fáddán lea teorehtalaččat geahččalit čielggadit mo skuvla eaktuda, ja guđe bohtosiiguin váikkuha ovttaskas olbmo ja servodaga.

Skuvlla ja servodaga ovttasdoaimma leage Hoëm juo ovdal mán̄gga dut-

kanbarggu oktavuodas čielggadan ja čuovvulahtán. Juo 1960-jagiid álggus son pedagogihka magisternákkusčilgehusastis ovdanbuvttii dieđuid sámi skuvladiilis, dieđuid maid dađistaga viidát bargguid oktavuodas čiekŋudahtii 1960-jagiid mielde. 1976:s son almmuhii dutkamušaidis *Makt og kunnskap* (Fápmu ja máhttu) ja *Yrkesfelle, sambygding, same eller norsk?* (Fidnogoibmi, siidaguoibmi, sápmelaš vai dáža?), dasto čiekŋudii sosialiserema teoriijai *Sosialisering* (Sosialiseren) jagis 1978. Girjii *Taken to Extremes. Education in the Far North* jagis 1996 Hoëm čájeha ovttas Frank Darnellain mo teoriija heive oktii duohtadiliin riikkaidgaskasaččat davviguovlluin. Gaskkas lea maiddá su girji ovttas Arild Tjeldvollain jagis 1980: *Etnopolitikk som skolepolitikk* (Etnopolitihkka skuvlapolitihkkan). Dát girji lea gálđočkákkáldat Finnmákkuskuvlla birra gelddolaš áigodagas skuvlla- ja servodaga ovttasdoaimmamis. Dát govvida skuvlla doaimmama etnikkalaččat marginála guovllus 1900-áigelogu álggogeahčen. Girji lea vuodđuduvvon árvvoštallamii doahpaga in dáruiduhttin, rasisma, etnisitehta ja urbaniseren.

Fáddá

Čáli áigumuš leamaš guovttesuorat: vuos čielggadit Várjjat-guovllu skuvlla ja servodaga dili, ja dasto viidásat ovdánahttit obbalaš ipmárdusa skuvlla ja servodaga ovttasdoaimmamis. Barggu fáddán leamaš Várjjat-siidda skuvlavázzin ja diehtu viehka viiddis áigodagas. Dat gokčá áiggi Thomas von Westena vuosttaš miššuvnnamátkki rájes Finnmákkus gitta otnáži. Su metodalaš áigumuš lea pedagogalaš teoriija ovttahttit historjjálaš lahkonaŋvugiin. Dáinna vugiin galgá leat vejolaš einnostit mat leat vurdojuvvon deataleamos váikkuheaddji beallin skuvlla ja servodaga oktavuodas. Máhttu ja máhtu mearkkašupmi lea čáli mielas dakkár oktavuodas deatalaš ja miellagiddevaš bealli. Áššái gullá maid cuiget guđe siskkáldas bealit skuvllas váikkuhit skuvlla doibmii ja bohtosiid meriide. Nu leage áigumuššan temáhtalaččat čielggadit skuvlla duohta mearkkašumi Várjjat-siiddas áiggiid čađa.

Sisdoallu

Girji lea juhkkuojuvvon viđa oassái. Vuosttaš oasis girječálli čilge barggu teorehtalaš beali. Čálli ovdanbuktá dás mii bat dagaha ja ovddida servodat-rievdama. Álbmoga ja servodaga dovdomearkan lea siskkáldas gealdagasdilli mii čadat mearkkaša rievdama. Servodaga dásiin dát dáhpahuvvo iešguđet osiid bokte, ja iešguđet servodagaid gaskkas. Makrodásis lea dilálašvuotta servodaga surggiid gaskkas mii dagaha rievdama, go sierranas surggiin rievdan dáhpáhuvvá iešguđet leahtuin. Mikrodásis fas olbmuid gaskavuodat ja árvvut dagahit rievdama.

Nuppi oasis *Noaidiens verden og misjonens* (Noaidi ja miššuvnna máilbmi) meannuda girječálli Várjjat-guovllu rievdama áigodagas 1700–1810. Dás bohtet ovdan demográfalaš dieđut, guovllu sámi servodaga organiserenmálet ja kultuvrra materiála vuodđu. Dás čilgejuvvojit miššuvdnii gullevaš áššit dego ásaheapmi, hálddašepmi ja miššuvnna oktavuotta sámiiguin. Viidáset čilgejuvvo oahpahusa lágideapmi oktan skuvlabohtosiiguin. Dán oasisge nugo eará osiin gávdnat čoahkkáigeasu. Loahpas čilgejuvvojit servodatrievdama iešvuodat, rievdan ja joatkevašvuotta. Dás gávdnat omd. miellagiddevaš dulkomiid árbevirolaš oskku ja miššuvnna gávnnadeamis. Mii oahpásnuvvat mo dán guovllus diet váikkuhii olbmuid ipmárdussii iežaset oskku hálddašepmái. Dás bohtá maid ovdan mo guovllus sajáiduvvagohte ođđalágan ásausat boađusin servodaga sosiála nuppástumis, ja maiddái iešalddis oassin das.

Goalmát oasis čálli meannuda Várjjat-guovllu dili rievdama áigodagas 1808–1917. Prinsihpalaččat dás govviduvvojit čiekŋalit ja govdadit deatalaš bealit guovllu dilálašvuodas. Miellagiddevaččat čilgejuvvo mo sámit besse miššuvnnaáiggi maŋŋil, soames áiggi goit, mearridit oskuipmárdusa. Dat attii dihtolágan kultuvrralaš eallinipmárdusa. Seammás ain doibme árbevirolaš ásausat, buohtalaga ođđa ásausaiguin. Skuvla ges, bealistis, govahallojuvvo dál sierra ása Hussan mas ii leat čanastat báikegoddái iige guovllu kultuvrii. Girječálli namuha maid oktasaš kultuvrra, Finnmárkku kultuvrra, vuhttogoahit. Stuorit historjjálaš dáhpáhusat, dego ruošša revolušuvdna, váikkuha sámi servodahkii. Guovllu rádjágidden mearkkaša guovllu šaddat Norgga ja oarjemáilmmi váikkuhusa vuollái. Dát botkii vejolašvuoda joatkit ovdeš servodathámi. Seammás miellidduvvtii amas differensierema ja spesialiserema.

Dáinna vuolgáge njealját oassái. Dat govvida odđa servodaga hábmema processii 1900-jagiid čađa. Mii oaidnit mo sámi servodat rievdá. Máhtu ipmárdus ja hálddašeapmi mii ovdal lea vuolggahuvvon báikkálaččat, hilgojuvvo ásahusaid bokte. Skuvlla lea konteakstafriddja. Objektiiiva máhttu gártá maid skuvlla ideálan. Muhto de oaidnit mo dađistaga ihtigohtet sámi vuostebáru, sámi jurdagat ja ásahusat. Odđa oktasaš govastagat huksegohtet sámi servodahkii ođasmáhtton hámi. Formála oahppu oážžu saji. Dieđasurggiid bokte huksejuvvon máhttu oážžugoahat dađistaga árvvu sámi servodagas. Muhto dát proseassa mielddisbuktá mánga hástalusá ovttaskas olbmui ja sámi servodahkii. Skuvlla ja oahpahusa rolla lea rievdan. Odđa rollat buktet odđa hástalusaid. Ođasmahttin ja moderniseren lea prošeakta masa sámi servodat dárbaša earalágan skuvlla ja oahpahusa. Muhto mii sáhttit seamma prinsihpaid vuohttit dänge proseassas go eará servodatrievdademiin.

Viđat oasis sáhtta dadjat girječálli govahallá sámi akademiserema proseassa, ja daid hástalusaid maid sámi dutkit ja sámi servodat vásihit lávkedettiin dutkanmáilbmái. Dás leat mii buohkat oasseváldit, ja nu sáhtta oassi addit buriid ságastallanvuoduid masa fágaolbmot berrejit searvat. Nu searvat mii otne buohkat dán processii.

Gáldut, dieđut ja dutkanvuohki

Girječálli ávkkástallá earáid dutkama, muhto geavaha dutkanbohtosiid dán barggu earenoamáš fágalaš oktavuodas. Muđui čálli geavaha dieđuid maid ieš lea čohkken árkiivvain ja jearahallamiid bokte. Ovddešáiggi dili ovdanboahat guovtti váldovuogi mielde. Nubbi vuohki lea miššuvnnaáiggi dáhpáhusaid čilgen. Vuodđodieđut leat nu mo leat čilgejuvvon miššuneara dahje eará oasseváldi čállosiin. Dat adnojuvvojit duohta dili govahallamin. Oasseváldiid daguid ja ipmárdusaid čilgejuvvo árvvoštallo duohta diehtun, vaikko vel sáhtta daid ipmirdit idealiserejuvvon dáhpáhusan. Ii dahkko guđegelágan árvvoštallan gáldu duohtavuodas dahje doallevašvuodas. Dát lea dihtomielalaš dahkku čálli bealis. Nubbi vuohki lea ges miššuvnna áiggi čilget earáid oainnuid bokte. Dáid gálduid ges lea čálli árvvoštallan árvvu ja doallevašvuoda dáfus. Dakkár lahkonanvuohki sulastahtta antropologija servodatanaliissa reaiduide: namalassii guovtti gáldu ipmárdusa doallat ovttáárvosažžan (dábalaš olbmo ja dutki ipmárdusat) ja ipmirdit daid guovttelágan diehtun. Goalmmát diehtošládjii gullet dieđut mat

bohtet eará čielggademiin. Dáid dieđuid doallevažvuođa ja árvvu dán namuhuvvon fáttá ektui ferte maid árvvoštallat, lohká dutki. Dutkanbargu mii sisttisdoallá mánggašlájat dieđuid ja gállduid, gáibida mánggašlájat dutkanvuogi. Dutki ferte dovdat originála dutkanbargguid dutkanvuogiid oktan dáid doallevažvuodain dan ektui masa viggá geavahit.

Loahpahus

Oktiibuot, girječálli barggustis áigu geahččalit čájehit ovttasdoaimma dili, dahje váilevaš ovttasdoaimma gaskal báikkálaš servodaga ja birastahti máilmmi. Son govvida servodaga máhttogáldu ja ovdánahttinviidodagaid njealji váldosuorggis dahje dimenšuvnnas. Vuos geahččada oppalaččat mii lea álbmoga oktasaš hálddašanvuodđu, álbmoga oktasaš máhtolašvuoha. Eará suorggit dahje dimenšuvnnat leat sosiála organiseren, ekonomijasuorgi ja teknologijasuorgi. Čálii doalaha gitta dán analiisareaiddu, ja čađat čilge dáhpáhusaid sihke makro-, gaska- ja mikrodásiin. Nu lea vejolaš oahpásnuvvat ja ipmirdit servodatrievdama hástalusaid. Go skuvla ja oahpahus biddjo diekkár oktavuhtii, de oaidnit skuvlla servodatmearkkašumi čielgaseappot. Vuosttaš ja guokte mañimus oasi addet prinsihpalaš čilgehusaid maid sáhttit geavahit láidehussan ipmirdit skuvlla ja servodaga ovttasdoaimmama viidát perspektiivvain. Gaskaoasit buktet empiriija, ja dáid osiid čoahkkáigeasut ja analiissat leat vuogas reaiddut fas álggu ja loahpa buohtastahttimis. Lea miellagiddevaš fuomášit girječálli čilgehusa skuvlla doaimmamis dáruiduhttinproseassas Sámis. Skuvllas lea gal leamaš oinnolaš sadji dan proseassas, ja skuvla lea dávjá sivahallon. Muhto leat go eará proseassat mat eanet leat duvdán dáruiduhttima ovddasguvlui? Dien áššis soitet mánga oaivila. Olbmuid vásáhusat dáruiduhttinproseassas leat nu iešguđetláganat. Girječálli čilgehusat oktiibuot leat hástaleaddjit. Son buktá ollu empiriija mii duođaid váilu sámi servodatdutmamis. Girji gáibida čiekŋudeami jurddašanvuohkái. Lea stuora gaska girjji álggus girjji lohppii áiggi dáfus. Dás ferte mángii bláđet ovddas mañás jus galgá ášši doallat čielggasin. Eai soaitte buot detáljat báikegoddedásis liikka miellagiddevaččat buohkaide. Muhto čilgehus lea dárkil ja prinsihpalaš, ja heive čilgehussan servodatrievdama ipmárdussii, guđe ihkinaslágan servodaga birra lea sáhka.

Girjjálašvuhta

- DARNELL, FRANK – HOËM, ANTON 1996: *Taken to Extremes. Education in the Far North*. Oslo: Scandinavian University Press.
- HOËM, ANTON 1976a: *Makt og kunnskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- 1976b: *Yrkesfelle, sambygding, same eller norsk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- 1978: *Sosialisering. En teoretisk og empirisk modellutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- 2007: *Fra noaidiens verden til forskerens. Misjon, kunnskap og modernisering i sameland 1715–2007*. Institutt for sammenlignende kulturforskning Oslo: Novus forlag.
- HOËM, ANTON – TJELDVOLL, ARILD 1980: *Etnopolitikk som skolepolitikk. Samisk fortid. Norsk framtid?* Oslo: Universitetsforlaget.